

значение юридической ответственности работодателя в содержании его трудовправового статуса. Внесены предложения по совершенствованию правового регулирования ответственности работодателя в современных рыночных условиях. Обоснована сущность и значение трудовправовой ответственности работодателя как самостоятельной правовой категории.

Ключевые слова: работодатель, трудовые обязанности, ответственность работодателя, компенсационный характер ответственности, трудовправовая ответственность работодателя.

Shamshina I.I. On improvement of the regulation of the employer's liability in the market conditions. – Article.

Modern scientific position on regulation of the employer's liability to the employee for the improper performance of his labour duties are analyzed. The place and importance of the employer's legal liability in the content of its legal status determined. Proposals for improvement of the legal regulation of employer's liability in current market conditions are formed. The nature and significance of the employer's legal liability to the employee as a separate legal category argued.

Keywords: employer, labour duties, the liability of the employer, compensatory liability, employer's liability to the employee.

УДК 343

Чутчева О.Г.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Інституту юриспруденції та міжнародного права
Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля*

**СОЦІАЛЬНИЙ АУДИТ ЯК ІНСТИТУТ ПРАВА
СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

У статті йдеться про необхідність поширення соціального аудиту, що сьогодні активно досліджується економістами та соціологами, на правове проблемне поле. Застосування соціального аудиту в межах права соціального забезпечення відповідає вимогам сьогодення щодо підвищення ефективності реалізації соціальних прав в умовах загострення економічної конкуренції та обвального зубожіння населення та потребує адекватного правового закріплення.

Ключові слова: аудит, соціальний аудит, право соціального забезпечення, сталий розвиток, соціальні права.

Неоліберальні ідеї, що створили потужне суспільне перетворення на засадах ринкової економіки, поступово заміщуються більш сучасними універсальними теоріями на кшталт теорії стійкого розвитку. Завдяки чому сьогодні людина опиняється в центрі уваги науковців та бізнесу як основ-

ний дослідницький та інвестиційний об'єкт, а жорстка ринкова конкуренція поступово заміщується соціальним партнерством в усіх галузях соціального буття. Прийшло розуміння того, що економічний розвиток та вирішення соціальних завдань в умовах ринкової економіки неможливі без визнання взаємної вигоди всіх зацікавлених осіб (роботодавців та працівників; місцевої громади та її окремих членів, які потрапляють в скрутну життєву ситуацію, що призводить до нужденності). Адже безпрецедентне взаємопроникнення «економічного» і «соціального» сьогодні досягло такої взаємозалежності, яка унеможливило подальший економічний розвиток без вирішення соціальних питань.

Такі комплексні соціально-економічні зміни сучасного суспільства потребують фундаментального та всебічного вивчення с міждисциплінарних засад. Ось чому останні роки все частіше представники різних наук звертаються до соціального аудиту в межах своїх дослідницьких завдань як до інструменту з моніторингу змін, що відбуваються у суспільній практиці в соціальній сфері.

Соціальний аудит достатньо нове явище в сучасних суспільних науках. Незважаючи на те, що ідея соціального аудиту вже майже набула завершеного вигляду і склалася як економічна категорія, досі не відбулося її адекватного відображення в правовій площині. Тому метою цієї роботи є визначення поняття та місця соціального аудиту як самостійного правового інституту в межах національної системи права.

Серед дослідників проблематики з соціального аудиту слід відзначити таких науковців як: К. Абдурахманов, А. Андрущенко, О. Балакірева, С. Волков, Т. Єрескова, О. Іщенко, О. Косперовича, І. Кулінцев, О. Мазурик, Ю. Попов, Г. Потопальська, О. Прогманюк, Ю. Саєнко, Є. Сірій, М. Стародубська, М. Чижевська, П. Шендлер, О. Шулус, Д. Ядранський та ін. Ці автори одностайно наголошують на необхідності запровадження соціального аудиту, але розглядають його визначення та змістовне наповнення з позицій соціально відповідального бізнесу - як економічну категорію, що визначає соціальний аудит як різновид операційного аудиту, або в системі соціального управління – як соціологічну категорію. Аналіз останніх наукових досліджень щодо соціального аудиту свідчить про те, що сьогодні явно не вистає теоретичних джерел з визначення правового навантаження соціального аудиту. В зв'язку з чим, не можна не погодитися з С. Волковим та А. Андрущенко, які вважають, що для запровадження соціального аудиту у практику необхідно розробити законодавчу базу функціонування системи соціального аудиту; відпрацювати правові механізми, спрямовані на оптимізацію управління соціальною підструктурою будь-якого рівня; подбати про підготовку фахівців соціального профілю, які б володіли технологіями соціальної діагностики, експертизи, розроблення соціальних проектів та їхнього впровадження, контролювали реалізацію останніх та створили незалежні від держави та бізнесу як фінансово так і організаційно організаційні структури, які могли б здійснювати соціальний аудит будь-якого рівня [1, с.13].

Єдиного авторитетного, а тим більше нормативно закріпленого, визначення поняття соціального аудиту сьогодні немає. Різні дослідники визначають поняття соціального аудиту встановлюючи його сутнісні ознаки, які, з їхньої точки зору, характеризують це соціальне явище.

Так, на думку О. Шулуса та Ю. Попова соціальний аудит – це спосіб всебічної і об'єктивної оцінки стану соціальних відносин на різних рівнях (корпоративному, муніципальному, галузевому, регіональному, національному), який дозволяє виявити потенційні загрози погіршення соціального клімату, розкрити резерви розвитку людських ресурсів [2].

Л.П. Кулаковська визначає соціальний аудит як «контроль за виконанням колективних договорів між адміністрацією і колективом фірми, дотримання психофізичних рекомендацій при призначенні працівників на посаду, дотримання правил економії» [2].

Л.М. Полякова та Н.І. Демків вважають, що сутністю соціального аудиту є перевірка процедур і методів функціонування господарської системи в аспекті соціально-трудових відносин з метою оцінювання їх ефективності та відповідності законодавчо-нормативним актам [3, с. 53].

С. Волков та А. Андрущенко розглядають соціальний аудит як механізм оптимізації управлінням розвитком соціальної сфери [1, с.12].

О.В. Мазурик та Т.В. Єреськова пропонують складність осмислення соціального аудиту подолати шляхом визначення його широкого та вузького розуміння. В широкому розумінні соціальний аудит - це аналіз ефективності соціальних програм компанії і перевірка їх відповідності загальнодержавним стандартам, це інструмент соціального управління, що дозволяє виявити ступінь соціальної відповідальності на державному, галузевому, регіональному, корпоративному і особистому рівнях [4]. У вузькому розумінні – верифікація соціальної звітності, тобто перевірка соціальних аспектів діяльності компанії, оцінка рівня дотримання організацією соціальних норм у процесі своєї діяльності, визначення ступеня виконання організацією договорів між керівниками і рядовими співробітниками і т. п. [5] або дослідження, що проводиться соціальними службами у сфері соціальних проблем, захисту навколишнього середовища тощо [6].

Автори проекту Концепції формування національної моделі соціального аудиту в Україні пропонують перелік показників, які, на їх думку, є найбільш значущими для мети аудиту відповідно до його сутності, в тому числі: (1) характер зайнятості (змістовність праці, забезпеченість стабільності складу працівників, вплив нововведень, практика просування по службі, зайнятість жінок, осіб похилого віку, молоді, інвалідів); (2) оплата та стимулювання праці (відносний рівень винагород, їх види, динаміка і структура, нижній рівень заробітної плати); (3) безпека та умови праці (рівень виробничого травматизму, чисельність працюючих у несприятливих умовах, вкладення фінансових коштів у заходи щодо охорони праці та їх ефективність); (4) професійне навчання (обсяг, зміст, термін, вартість) [7].

Західноєвропейській досвід з соціального аудиту акцентує увагу на його застосуванні переважно в трудовій сфері, що обумовлює відповідне його

го визначення як інструменту керівництва, управління і способу спостереження, який за аналогією з фінансовою або бухгалтерською ревізією, дає можливість оцінити здатність підприємства або організації управляти соціальними проблемами, що викликані його професійною діяльністю (за визначенням ініціатора соціального аудиту у Франції, президента міжнародного інституту соціального аудиту Р. Ват'є). В свою чергу, на думку А. Куре та Ж. Ігаленс, соціальний аудит ставить за мету аналізувати певні чинники соціальних ризиків у діяльності підприємства (наприклад, ризик порушення закону і внутрішніх правил, ризик непристосованості кадрової політики організації до очікувань персоналу, ризик неадекватності потреб у людських ресурсах, ризик неуваги до соціальних потреб) та пропонувати рекомендації з їх скорочення [8].

Нажаль, соціальний аудит не має конкретного визначення і в міжнародних актах. Але деякі автори включають його до об'єктів міжнародно-правового регулювання, що стосуються захисту прав та свобод людини, оскільки однією з основних цілей соціального аудиту є сприяння в недопущенні соціальних конфліктів, що відбуваються, в першу чергу через порушення соціальних прав. Так, на думку російсько-французького авторського колективу підручника з соціального аудиту, соціальний аудит, незважаючи на відсутність конкретних міжнародних угод, є складовою загальною сфери захисту прав та свобод людини і є новим організаційно-правовим механізмом забезпечення прав людини [9, с.72].

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що різні дослідники пропонують різні визначення соціального аудиту, але їх аналіз дозволяє зробити висновок, що всі вони мають спільну основу, бо стосуються сталого розвитку та філантропічної ідеї. Отже при змістовному наповненні та визначенні соціального аудиту слід враховувати ці загальноприйнятні напрями дослідження, зважаючи те, що парадигма сталого розвитку охоплює три аспекти людської діяльності: економічний, екологічний і соціальний, які повинні розвиватися одночасно і безупинно, щоб суспільство впевнено рухалося у майбутнє, а філантропічна ідея орієнтує суспільні відносини на визнання абсолютної та первинної цінності людини.

Словосполучення «соціальний аудит» складається із двох слів «соціальний» та «аудит», які разом утворюють якісно нове явище, що об'єднує їх окремі ознаки, які мають знайти відображення у нормативному визначенні соціального аудиту. Поняття «аудит» є загально визначеним для обстеження фінансової сфери та контролю за господарською діяльністю. Але останнім часом, як вже зазначалося, аудиторська діяльність вийшла за межі фінансового обстеження, внаслідок чого з'явилися аудит якості, аудит природних ресурсів, аудит управління персоналом, соціальний та ін., що успадкували первинні загальні характерні ознаки аудиту: обстеження існуючого стану справ, порівняно з тим як це має бути відповідно до певних стандартів, етичних та правових норм. В свою чергу, підвищення ролі «соціального» сьогодні знайшло своє втілення в появі соціального аудиту, що втілює такі ознаки «соціального» як загальна та переважаюча цінність людських

ресурсів в суспільній виробничій системі в умовах обрання стратегії сталого та довгострокового розвитку.

Таким чином, наважуючись на нормативне визначення соціального аудиту в національному законодавстві, слід, по-перше, враховувати вже існуючі юридичні конструкції щодо аудиту, по-друге, орієнтуватись на вищезазначені концептуальні засади.

Відповідно до Закону України «Про аудиторську діяльність» аудит - це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів [10].

Розглядаючи соціальний аудит як спеціальний різновид аудиту, визначеному в цьому законі, можна надати таке його визначення. Соціальний аудит – це перевірка даних щодо дотримання соціальних стандартів з метою висловлення незалежної думки аудитора про їх ефективність та відповідність вимогам нормативно-правових актів.

Висвітлюючи основні напрямки наукового осмислення соціального аудиту, треба враховувати різні рівні його застосування: державний, регіональний та локальний. Так державний соціальний аудит передбачає проведення контролю щодо дотримання діючого соціально-забезпечувального законодавства з метою оцінювання його ефективності в процесі реалізації соціальних прав, а також визначення напрямків його подальшого вдосконалення.

Регіональний соціальний аудит - комплексний аналіз соціальної сфери регіону для отримання об'єктивних даних щодо реалізації програм соціально-економічного розвитку регіону та дотримання соціально-забезпечувального законодавства на рівні регіону. В свою чергу локальний соціальний аудит – комплекс заходів з аналізу всіх соціально-забезпечувальних відносин, що складають соціальну діяльність на підприємстві з врахуванням специфіки виробництва.

Але на всіх рівнях соціальний аудит має одну мету – визначення об'єктивної та достовірної інформації щодо правового регулювання існуючих і потенційно можливих соціальних ризиків, сприяючи тим самим ефективному регулюванню соціально-забезпечувальних відносин.

Стосовно галузевої належності соціального аудиту, треба зазначити, що віддаючи належне соціально-економічним наукам, які визначили відповідне місце аудиту у сучасній системі права (фінансове право, господарське право, екологічне право і т.п.), соціальний аудит має бути провідним інститутом права соціального забезпечення. Це обумовлене не стільки експансивними зазіханнями щодо правового регулювання в межах цієї галузі права, скільки об'єктивними чинниками теперішнього соціального буття. Адже саме право соціального забезпечення сьогодні перебуває в стані безпрецедентного організаційно-правового оновлення під тиском

потреб негайного вирішення питань щодо подолання нужденності у суспільно визнаних важких життєвих ситуаціях в аспекті відновлення людських ресурсів.

1. Правове закріплення соціального аудиту дозволить уніфікувати всі наукові уявлення щодо цього організаційно-правового інструменту, що безумовно спростить його використання у правозастосовній практиці. Розміщення соціального аудиту в праві соціального забезпечення забезпечить його дієвим інструментарієм підвищення якості правового регулювання соціально-забезпечувальних відносин та сприятиме цілісності та ефективності цієї галузі права.

2. Правове оформлення соціального аудиту має відбуватися починаючи з Закону України «Про аудиторську діяльність» як спеціального різновиду аудиторської діяльності та закінчуючи комплексним визначенням всіх питань щодо соціального аудиту у Соціальному кодексі.

3. Необхідно поступово запровадити обов'язковість соціального аудиту в діяльності всіх організацій (починаючи з бюджетних та великого бізнесу). Для цього мають бути визначені організаційно-правові аспекти соціального аудиту (правове положення суб'єктів, процедурні питання, структура соціального звіту, правові наслідки його застосування тощо.) Особливо слід звернути увагу на правові наслідки результатів соціального аудиту. Вони можуть мати як негативний (юридична відповідальність, фінансові обмеження), так і позитивний характер (податкові пільги, переважне право на участь у тендерних торгах, митні послаблення) для відповідних суб'єктів.

Література

1. Волков С., Андриюченко А. Соціальний аудит як механізм оптимізації управління розвитком соціальної сфери / С. Волков, А. Андриюченко // Профспілки України. – 2008. - №4. – С. 10-13.
2. Ядранський Д.М. Соціологічні завдання соціального аудиту/ Д.М. Ядранський // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Staftp/2011_51/files/ST51_39.pdf.
3. Полякова Л.М. Аспекти розвитку системи соціального аудиту в Україні / Л.М. Полякова, Н.В. Демків // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку / [гол. ред. д. е. н. В.Є. Кузьмін]. – 2009. – № 647. – С. 475–479.
4. Социальный аудит: технологии, стандарты, основные понятия. Словарь-справочник. – М.: Изд-во АТиСО, - 2007.- 320 с.
5. Будильник для бизнеса и государства [Електронний ресурс] // Украинский бизнес. - № 15 (160) 14 апреля. Режим доступу: <http://www.expert.ua/articles/16/0/5391/>. <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/267627.html>.
6. <http://www.ecsocman.edu.ru/db/msg/267627.html>.

7. Мельник С.В. Концепція формування національної моделі соціального аудиту (проект) [Електронний ресурс] / С.В. Мельник, В.Д. Матросов, М.К. Гаврицька. – Луганськ, 2008. – Режим доступу: lir.lg.ua/docs/Konzer_paz_model.doc.
8. Колбасов И.В. Диагностический метод аудита в сфере управления человеческими ресурсами как средство повышения эффективности организации [Електронний ресурс]. // Управление персоналом. – 2008. - №10. – Режим доступу: <http://www.hrm21.ru/rus/actual/?action=show&id=4023>.
9. Социальный аудит: учебник / под редакцией д.э.н., проф. А.А. Шулуца; д.э.н., проф. Ю.Н. Попова. – М. : Издательский дом «АТИСО», - 2008.– 524 с.
10. «Про аудиторську діяльність»: Закон України від 22.04.1993 № 3125-ХІІ. – зі змінами та доповненнями (13.06.2012) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

В статье речь идет о необходимости распространения социального аудита, который сегодня активно исследуется экономистами и социологами на правовое проблемное поле. Применение социального аудита в рамках права социального обеспечения соответствует требованиям современности о повышении эффективности реализации социальных прав в условиях обострения экономической конкуренции и обвального обнищания населения и нуждается в адекватном правовом закреплении.

Ключевые слова: аудит, социальный аудит, право социального обеспечения, устойчивое развитие, социальные права.

The article talks about the need to extend social audit, which today is actively studied by economists and sociologists on the legal problems of the field. The application of the social audit in the framework of the law of social security corresponds to the modern requirements on increase of efficiency of realization of social rights in the conditions of aggravation of economic competition and the drastic impoverishment of the population and in need of adequate legal confirmation.

Key words: audit, social audit, social security law, sustainable development, social rights.